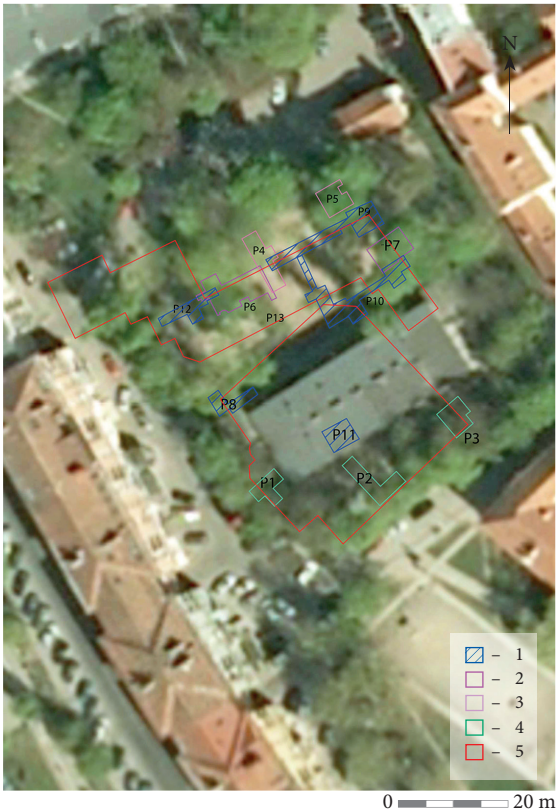
Simona Širvydaitė, John Seligman,
Zenonas Baubonis, Justinas Račas

Vilniaus Didžiosios sinagogos liekanų tyrimai

Vilniuje, sklype Vokiečių g. 13A, atlikti čia iki 1957 m. stovėjusios Didžiosios sinagogos statinių liekanų (UK 41887) žvalgomieji tyrimai.

Didžiosios sinagogos kompleksą 2011 m. pradėjo tirti archeologai Z. Baubonis ir M. Mačiulis (*ATL 2011 metais*, 2012, p. 295–302), 2015 m. komplekso teritorijoje bei aplinkoje geofizinius tyrimus atliko archeologų M. Daubaro, J. Seligmano ir Z. Baubonio vadovaujama komanda (*ATL 2015 metais*, 2016, p. 564), kuri nustatė būsimų tyrimų perspektyviausias vietas. 2016 m. tyrimų metu tikslinti ankstesnių metų geofiziniais tyrimais surinkti duomenys, aptikti pirčių pastato pamatai (*ATL 2016 metais*, 2017, p. 217–220), 2017 m. tyrimus pratęsė ta pati tyrėjų grupė, ji toliau tyrė pirčių pastato struktūras, aptiko dviejų ritualinių vonių – mikvių liekanų (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 256–258).

1 pav. Tirtų vietų situacijos planas: 1 – 2018 m.; 2 – 2017 m.; 3 – 2016 m.; 4 – 2011 m.; 5 – spėjamos anksčiau stovėjusių pastatų vietos. J. Račo brėž.

Fig. 1. Situation plan of the investigated areas: 1 – 2018; 2 – 2017; 3 – 2016; 4 – 2011; 5 – the approximate sites of the buildings.

2018 m. tyrimų sezonas buvo vienas produktyviausių. Iš viso ištirtas 187,75 m^2 plotas (1 pav.). Tirtos 5 perkasos. Darant išpjovas siekta nustatyti anksčiau šioje vietoje stovėjusių pastatų dydžius, išorines sienas ir struktūras. Taip pat patikslintos ankstesnių metų tyrimų vietos.

Perkasa 8 tirta spėjamoje sinagogos PV kampo vietoje. Bendras perkasos plotas su išpjovomis ir praplėtimais siekė 18,5 m^2. Perkasoje tirti griuvenų sluoksniai, kurių storis siekė iki 2,5 m. Perkasoje aptikta pavienių XVII–XIX a. datuojamų radinių. Rastas buvusios sinagogos laiptinės fragmentas. Apgriauta turėklų atrama buvo tinkuota, mūryta iš plytų. Laiptų pakopos taip pat mūrytos iš plytų, visos jos sudarytos iš trijų dalių, viršutinė pakopos dalis tinkuota, greičiausiai buvo padengta kokia kita danga, nes turėklų sienelės fragmente matosi apie 2 cm tarpai, kurie buvo skirti nežinomai dangai, dengusiai laiptus, įstatyti. Pakopos mūrytos iš šonu suguldytų plytų. Laiptinėje aptiktos betono mozaikos grindys buvo sudėtos greičiausiai iš kvadratinių plokščių, kurių vienos kraštinės ilgis 70 cm, 5 cm tarpas tarp plokščių užpildy-

tas pilkos spalvos skiediniu (2 pav.). Į R nuo laiptinės aptiktas nugriuvusios sienos fragmentas, kurio aiškesnė mūrijimo technika ar kitas datavimas nėra aiškus, tai galėtų būti vienos iš sinagogos sienų ar lubų fragmentas, tačiau jis smarkiai apardytas. Perkasos R dalyje padarius praplėtimą į Š pusę, aptiktas šalia sinagogos stovėjusio pastato sienos fragmentas.

Tyrimų metu sinagogos V kampo aptikti nepavyko, todėl būtų tikslinga pratęsti tyrimus šioje vietoje.

2 pav. Perkasoje 8 aptikti laiptinės fragmentai. J. Račo nuotr.

Fig. 2. Fragments of stairs discovered in Trench 8.

0 2 cm

3 pav. Perkasoje 10 aptikta pėstininko šachmatų figūrėlė. J. Račo nuotr.

Fig. 3. A chess pawn discovered in Trench 10.

Perkasa 9 tirta ieškant pirčių komplekso pastato ŠR kampo ir Š sienos ribos. Su praplėtimais bendras perkasos plotas siekė 57,75 m^2. Tirto ploto R dalyje už pirčių pastato R ribos nuo 70 cm iki 1,3 m gylio aptiktas XVII–XVIII a. datuojamas archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis, kuriame aptikta lietaus nutekėjimo sistemos (nuogrindos ir latako) liekanų. Likusioje perkasos dalyje iki 80 cm gylio tirti tik griuvenų sluoksniai su pavieniais XVII–XIX a. radiniais (3 pav.).

Perkasoje aptiktos pirčių komplekso pastato ŠR ir ŠV sienos. Jų susijungimo vietoje augęs medis neleido iki galo užfiksuoti šio kampo.

Perkasa 10 tirta siekiant rasti visus 2018 m. aptiktos mikvos fragmentus, taip pat papildyti duomenis apie pirčių komplekso pastato dydį, išsiaiškinti, ar yra išlikę grindinio tarp pirčių ir sinagogos fragmentų, bei bandant rasti sinagogos Š kampą. Perkasos ŠR dalyje fiksuota 2017 m. pradėta tirti 2,5x2 m dydžio mikva, mūryta iš plytų. Rasta nuardyta 1,3x0,7 m dydžio įlipimo dalis. Kaip ji atrodė anksčiau, trūksta duomenų, aišku tik tiek, kad ji sumūryta iš plytų, rištų pilkos spalvos skiediniu. Visos

4 pav. Perkasoje 10 rasta mikva. J. Račo nuotr.
Fig. 4. The mikveh discovered in Trench 10.

sienos ir pakopos tinkuotos cementu, ant sienų suklijuotos baltos spalvos stačiakampės plytelės, ant pakopos apačios plytelių neišliko, tarp pakopos ir išlikusios nulipimo dalies buvo 15 cm. Mikvos baseinėlis 1,6x1,5 m dydžio. Baseino apačia neįprastos daugiakampės formos. Jo ŠR dalyje aptiktas 1,2x1,2 m dydžio iš betono padarytas rezervuaras, kurio aukštis sutampa su išlikusia mūrų dalimi. Baseinėlio dugnas padengtas geltonos spalvos daugiakampėmis mozaikinėmis plytelėmis, tarpai užpildyti raudonomis mažomis plytelėmis. Tokiu pačiu principu dengtos ir sienos, tik joms naudotos didesnės baltos plytelės, o tarpai užpildyti mažomis mėlynomis plytelėmis (4 pav.).

Centrinėje perkasos dalyje darant pjūvį PV kryptimi aptikta buvusio praėjimo tarp pirčių pastato ir sinagogos vieta. Praėjimas dengtas cementinėmis plokštėmis, su plytelių, dengtų duobutėmis, imitacija. Maždaug už 10 m nuo pirčių pastato ribos aptiktas stambus 1,5 m storio iš geltonų plytų mūrytas mūras. Čia padarius praplėtimus rastas specifiškai nukirstas sinagogos Š kampas (5 pav.). Sinagogos vidinėje dalyje tirtas griuvenų sluoksnis, pasiekti buvusių grindų lygiai. Apatinis grindų lygis aptiktas 2,2 m gylyje nuo žemės paviršiaus. Po juo fiksuoti XVII a. datuojami sluoksniai.

Perkasoje aptikta mikva, pirčių pastato R korpuso riba, praėjimo tarp pirčių ir sinagogos danga, taip pat Š kampas ir grindų lygiai. Griuvenų sluoksniuose rasta XVII–XIX a. datuojamų radinių, archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis aptiktas sinagogos viduje, jis gali būti siejamas su pirmuoju sinagogos gyvavimo etapu, dar iki suformuojant pagrindinę salę supančias galerijas.

Perkasa 11 tirta mokyklos pastato viduje, patalpoje, kur, tikėtina, turėtų būti bimos (centrinės sinagogos pakylos) vieta, kuri buvo nustatyta sugretinus 2011 m. tyrimų planus. Perkasos plotas – 22 m^2.

Tiriamame plote iki 2,2 m gylio aptinkamas tik tamsių žemių su griuvenomis ir gausiais XX a. radiniais sluoksnis, susidaręs statant buvusį darželį ir užverčiant statybų metu susi-

dariusias ertmes griuvenomis. Nuo šio gylio rastas nuardytos bimos pagrindas ir trijų specifinių atsikišusių jos dalių fragmentai. Likusi dalis perkasos tirta dar 70 cm, kol pasiektas betoninių mozaikinių teraco grindų pagrindas. Po perkasos ŠR sienele matomas vienos iš didžiųjų kolonų pagrindas. Dalis jo patenka dar ir po ŠV sienele, dėl to pagrindo plotis lieka neaiškus (6 pav.). Bimos fragmentas ir kolonos pagrindas mūryti iš raudonos spalvos plytų, rištų pilku skiediniu, tinkuoti taip pat pilkos spalvos skiediniu.

Griuvenų sluoksnyje aptikta pavienių XVII–XIX a. datuojamų radinių ir sinagogos vidaus dekoro elementų.

Perkasa 12 matuota vaikų žaidimų aikštelės ŠV dalyje. Ieškota pirčių pastato ŠV išorinės sienos ribos ir galbūt vietos, kur prasideda pirčių ŠV korpusas.

40 cm gylyje po griuvenų sluoksniu aptiktas pirčių komplekso Š sienos tęsinys. R dalyje rastas statmenai sienai primūrytas į Š besitęsiantis mūras, šalia jo aptikta griuvenų ertmė, kurioje fiksuota, kad pirčių pastato pamatas arkinis. R dalyje ties perkasos PR sienele aptiktas betoninis apie 25 cm pločio cementinio mūro fragmentas, sustiprintas geležiniais strypais, kuris galuose užsisuko už perkasos ribų. Ankstesnių tyrimų metu išsiaiškinus, jog labai panašiai buvo įrengiamos mikvų vietos, nuspręsta padaryti 2,5x2 m dydžio praplėtimą užsisukusių kampų kryptimi. Fiksuotas 1,25x 1 m dydžio baseinėlis, kuris tęsiasi dar ir už perkasos ribų. Jo dugnas dengtas cementiniu tinku. Sienelės mūrytos iš raudonos spalvos plytų. Tarp baseinėlio ir aukščiau esančio cementu tinkuoto laipto yra 15 cm. Visą atidengtos konstrukcijos plotą juosia 25 cm pločio cementinė juosta. Tai kažkokios su pirtimis susijusios konstrukcijos liekanos, kurią būtų tikslinga tirti ateityje, nes patvirtinti, jog tai

5 pav. Perkasoje 10 aptiktas sinagogos pastato Š kampas. J. Račo nuotr.

Fig. 5. The N corner of the synagogue building discovered in Trench 10.

6 pav. Perkasoje 11 rastos bimos ir vienos iš didžiųjų kolonų liekanos. J. Račo nuotr.

Fig. 6. The remains of the bimah and one of the huge columns discovered in Trench 11.

mikva, neužtenka surinktų duomenų. Griuvenų sluoksniuose aptikta pavienių XVII–XIX a. datuojamų radinių.

Aptikti mūrai datuoti XVIII–XIX a. Surasta zooarcheologinė medžiaga perduota tyrimams Vilniaus universiteto Bioarcheologijos tyrimų centrui, o archeologiniai radiniai – į Valstybinį Vilniaus Gaono žydų muziejų.

The Investigation of the Remains of the Great Synagogue of Vilnius

During the 2018 investigation, the N corner of the synagogue building (Figs. 1, 5) and the remains of the base of the bimah that stood in the centre of the synagogue (Fig. 6) were discovered. The level of the synagogue's floor was reached in three locations (in Trenches 8, 10, and 11) (Figs. 2, 4). The investigation of the mikveh, which had been started the previous year, was completed. The NW exterior wall of the bathhouse and the remains of other masonry buildings near it were unearthed.

The rubble layers, up to 1 m deep, which contained individual finds (Fig. 3) and were created in demolishing buildings in the mid-20th century, were excavated in the vast majority of the locations. These layers were thicker only at the locations investigated inside the building, where the hole it left was also filled with rubble; the discovered layers at these locations were up to 2 m deep.

The masonry walls discovered during the architectural investigation date to the 18th–19th centuries.

Monika Žėkaitė

Vilniaus misionierių vienuolyno aplinkos tyrimai

2018 m. Vilniaus misionierių vienuolyno statinių ansamblio (UK 761) aplinkoje (Kūdrų, Maironio, Subačiaus gatvės, Vilniaus miestas) atlikti žvalgomieji tyrimai (ištirti 37 šurfai – 79,95 m² plotas) ir žvalgymai geologinių tyrimų metu (fiksuoti 36 11 cm skersmens sraigtinio grąžto gręžiniai). Teritorijos aukštumos šlaite išsidėstęs Misionierių sakralinių pastatų kompleksas su vienuolyno sodu, žemutinėje terasoje – Kūdrų parkas. Iš istorinių duomenų žinoma, jog teritoriją, kur šiuo metu stovi buvęs Misionierių vienuolyno pastatų kompleksas, XVII a. įsigijo LDK didikas, Vilniaus vyskupijos sufraganas Jeronimas Sanguška. 1640 m. jis pradėjo čia statyti triaukščius renesansinius rūmus, kurie baigti 1650 m. 1695 m. pradėta statyti barokinė Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia, statyba baigta 1730 m. Prie vienuolyno veikė našlaičių ir pamestinukų Vaikelio Jėzaus prieglauda, įkurta 1788–1791 m. 1831–1839 m. vienuolyne įrengtas kalėjimas. 1920 m. dalis valdos grąžinta misionieriams. XX a. 6 dešimtmetyje – XXI a. 1 dešimtmetyje pastatuose buvo įsikūrusi ligoninė.

Aptariamoje teritorijoje archeologiniai tyrimai vyko ne kartą. Š teritorijos dalyje 2002–2003 m. R. Žukovskis 1,2–2 m gylyje fiksavo XVII–XVIII a. sluoksnį. Maironio gatvėje kasant prieduobę rasta pavienių aplaužytų žmonių kaulų (*ATL 2002 metais*, 2005, p. 247–249). 2003 m. kai kur po 1,4–3,5 m storio XIX–XX a. sluoksniu rastas XVIII–XIX a. sluoksnis (*ATL 2003 metais*, 2005, p. 267). 2011 m. S. Ramoškienė žvalgė 45,6 m² plotą. Čia gruntas supiltas 1985 m. įrengiant trasą.

PR dalyje tyrinėjo T. Poška, R. Šiaulinskas, J. Stankevičiūtė, V. Veževičienė. 2008 m. T. Poška ištyrė 100,5 m² plotą, P dalyje rado XVI a. sluoksnį (*ATL 2008 metais*, 2009, p. 408–409). 2013 m. R. Šiaulinskas ištyrė 8 šurfus (16 m² plotą) ir PR dalyje aptiko 0,3–2 m storio XVI a. pabaigos – XVIII a. sluoksnius (*ATL 2013 metais*, 2014, p. 380–381). 2015 m. J. Stankevičiūtė tyrė Subačiaus g. 26. Vėlyviausias rastas XVI a. pabaigos sluoksnis su mediniu užstatymu (*ATL 2015 metais*, 2016, p. 353–364). 2017 m. tęsiant tyrimus kartu su V. Veževičiene tirtas XVI a. pabaigos – XVII a. kultūrinis horizontas (*ATL 2017 metais,* 2018, p. 492–495). R dalyje 2010 m. R. Žukovskis ištyrė 6 šurfus (iš viso